

«Mamma... Li Turçı...»

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

"Mamma... Li Turçı..." "MAMMA... LI TURCHI..."

Italiýada ýaşaýan bir tanşym birnäçe ýyldan soň dogduk depesine dolandy.

Koronawirus ýokanjy Italiýany aldym-berdime salansoň, howatyrlanyp Türkiýä dolanypdyr. Men oňa “Korona Türkiýänem agdar-dünđer etdi” diýdim. Tanşym:

– Italiýa has erbet” diýdi. – Ölsemem öz ýurdumda öleýin!

Orhan Kerim Janer gürrüňleşip durkak uzak wagtlap Demirgazyk Italiýadaky bir türk obasynda ýaşandygyny aýtdy.

– Türk obasy diýýäňmi? Italiýada-da türk obasy barmy?

Ol:

– Bileňokmy näme? – diýdi we uzyn-uzyn gürrüň berdi.

Men size bugün şol tanşymdan eşdenlerimi aýdyp bermekçi:

★★★

Italiýada “Mamma Li Turchi...” (Ejee... Türkler gelýär!) sözi

diýseň meşhurdyr.

Mundan 500 ýyl öň türk deňiz garakçylarynyň iň köp barýan ýeri Sisiliý adasy we Italiýanyň kenarýaka zolaklarydy.

Türk garakçylary kenarýaka obalaryna we şäherçelerine ýygýgydan çozýandygy üçin halk köpçüligi gorkunjyna “Mamma... Li Turchi...” (Ejee... Türkler...) diýip bagyrysyp gaçýan ekenler.

Bu söz eýýäm yüzlerçe ýyl bäri Italiýada ulanylyp gelinýär.

Ata-babalarymyz Italiýada gorky bilen birlikde bir “nesil” hem miras galdyrypdyr...

Şol nesil häzir “Türk” familiýasyny göterýär, ýöne özlerini italýan saýýarlar. Bularyň köpüsiniň ady Turk, Turko, Turçi, Turçini, Turçiarelli we ş.m.

Italiýada diňe telefon sprawoçniklerine seretseňizem münlerçe Türk adyna gabat gellersiňiz.

Italiýa demirgazykdan giren türk basmaçylarynyň (akynjylarynyň) we günortadan giren türk garakçylarynyň miras galdyran nesli şindi özlerini italýan sanýar, ýöne şonda-da Türk atlaryny üýtgedenoklar.

Aradan yüzlerçe ýyl geçdi.

Biziň günlerimizde Rimden 600 km demirgazykda, Şweýsariýanyň we Awstriýanyň ýerleşýän daglyk sebtiniň başlangyjynda, Italiýanyň çäklerinde Moena şäherçesi ýerleşýär.

Ilkibaşda bir oba bolan we soň-soňlar ýeri giňän bu şäherçäniň “Strada de Turchia” (Türkiýe köçesi) köçesiniň ugrunda “Al Turco” ady berilen osmanly esgeriniň heýkeli bar.

Şäherçäniň gurply adamlaryndan Angelo Turko oturýan býurosyna italýan baýdagynyň deregine türk baýdagyny asýar.

“Moena şäherçesiniň türklere näme dahyly bar?” diýýärsiňizmi?

Geliň, onda, taryhyň ýumagyny 337 ýyl yza saralyň...

1683-nji ýyldaky Ikinji Wena yza tesmesinden soň daga çekilen ýanyçarlaryň arasynda bir osmanly esgeri ýoldaşlaryndan aýra düşüp, daglaryň arasynda birnäçe günläp ýoluny gözleýär we ahyrynda deňiz derejesinden 1200 metr belentlikdäki Moena

obasyna sygynýar.

Sowukdan üşäp, iň soňky deminde ýatan esgeri awstriýaly bir daýhan halas edýär.

Sagalşan türk (käbir çeşmelere görä Balaban, käbirlerine görä Hasan) gelejekde awstriýaly daýhanyň gyzy bilen halaşýar we bir çagasy bolýar. Iki ýaş juwan goş birikdirýär.

Oba ýerleşip, italýan we nemes dillerini öwrenen türk esgeri wagtyň geçmegi bilen obanyň kethudasy bolýar.

Balaban akyllý we bilegi güýçli ýaş ýigit bolupdyr. Ol oba türk eserlerini, heýkellerini ýerleşdirip, daş-töweregiň ünsüni çekipdir.

Italýan-awstriýa gatyşykly daýhanlar türk usulynda ýaşamaga başlaýarlar we muňa werziş edýärler.

Her ýyl karnawal geçirilende türk däplerinde we eşiklerinde meýdana çykýan adamlar bilen golaýdaky obalaram gyzyklanyp başlaýarlar.

Obanyň iň ýaşulysyna “İl Turko” ünwaný berilýär. Toý-dabaralar häzirem türk eşiklerinde edilýär.

Ilaty ortaça 5.000 töweregi bolan türk obasynyň (soň şäherçe bolan) ilaty gyşda (sportuň gyşky görnüşleri sebäpli 50-55 müňe çenli artýar.

Moenalýlar Stambulu-da, Türkiýäni-de bilenoklar.

Bularyň türk baýdagyny götermeleri, türk eşiklerinde gezmeleri her ýerde haýran galma duýgusyny döredýär.

Asly osmanly ýanyçary bolan lideriň osmanly urp-adatlaryny bu şäherçä ornaşdyrandygy görnüp dur.

Ýanyçar Balabanyň (ýa-da Hasanyň) şol döwürde türk ulusynyň dünýäde iň ösen derejesini bilmek bilen “Mamma... Li Turchi...” diýmeýän we siwilizasiýalaşan durmuşy bilen haýran galdyran bir jemagat döredendigi belli.

Az wagt öň ýitiren belli taryhçymyz bar. Ýakyndan tanaýan we geçen ýyllarda «Yeni Sabah» gazetinde meniň bilen üç ýyl bile

işleşen taryhçy Orhan Kologly şeýle diýýärdi:

– Italiýanyň paýtagty Rimiň «Via Aurelia» atly esasy köçesiniň ugrunda ullakan mebel dükany bar. Bu dükanyň eýesiniň ady Turko. İşewüriň aýaly Sinýorina Sofiýa familiýalarynyň nämüçin Turkodygyny şeýle gürrüň berdi:

» – Menem, ärimem Lo Turkolardan. Aslyna seredende 30-35 müň ilatly Gela şäherçesiniň dörtden biri şu maşgaladan gelip çykan.

Gela şäherçesi Sisiliýa adasynda ýerleşýär we biziň aňrymyz türk garakçylaryna baryp direýär.

Gela şäherçesinde häzirem türk garakçylarynyň döwründen galan ýerasty geçelge we bir gala bar.»

Rimiň telefon sprawoçnigine seredenimde familiýasy Turko, del Turku, Lo Turlo, Turçetti we ş.m. atlar bolan ýüzlerçe at gördüm.

Italiýada müňlerçe türk kökenli italýan bar.

Italiýanyň Sosialist hereketiniň liderlerinden Luigi Turçi-de familiýasyndan görnüşi ýaly ýa türk garakçylarynyň ýa-da türk basmaçylarynyň neslinden gelýär.

Terrorçylar tarapyndan gaçyrylyp öldürilen Italiýanyň öňki premýer-ministri Aldo Moronyňam aslynyň türkdügi aýdylýar.

Görşüňiz ýaly, ata-babalarymyz Italiýada diňe atlaryny däl, yzlarynda döllerini-de goýup gaýdypdyrlar.”

■ Aldanan aýalyň ar alşy!

Adamsy täze ýogalan jöhüt aýal gazetlere bildiriş berenmiş:

“10 müň lira lýuks awtoulag. Kim birinji gelse, şolam alar.”

Daň atyp-atmanka iki sany ýaş ýigit gelip gapyny kakanmyş we nagt 10 müň lirany berip, 500 müň liralyk awtoulagy alyp gidenmişler.

Aýaldan awtoulagy nämüçin arzan satandygyny soranlarynda, ol şeýle diýenmiş:

– Ärim wesýet edipdi. Maňa äht etdirdi. Menem onuň isleýşi ýaly äht etdim, söz berdim. Ol ýogalansoň awtoulagyny satyp, puluny-da oýnaşyna bermelidim. Menem özümçe oýun oýnadym-da, ärimden üstüme oýnaş bilen gezmäniň aryny aldym. Şeýdip içim

sowatdym!

Iki gün geçensoň, awtulagy satyn alan ýaňky ýaş ýigitler jaň edenmiş:

- Biz kim, bilýäňmi?
- Kim?
- Ölen äriň oýnaşynyň doganlary!

■ GÜNÜŇ SÖZI

Saraý maňa... Atylan çay saňa... Uçar maňa... “Askıda çörek” saňa!

Rahmi TURAN.

«SÖZCÜ» gazetini, 13.11.2020 ý. Taryhy makalalar